

ПАМ'ЯТИ

МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА.

(Читано на засіданню секції фільологічної).

В хвилі, коли Галицька Русь переносила останки одного з найлюбійших своїх синів до своєї столиці, в пятьдесять-літні роковини его смерті (1843 — 1893), годить ся щоб і Наукове товариство імени Шевченка спімнуло чоловіка, що появив ся між нами — оден доказ більше нашої жизненної сили, свідощтво незатрачених ідеалів світлої минувшини, надія й залпука будуччини. Маркіян Шашкевич заслугує на такий спомин і дпятого, що значіне его виходить поза границі Руси галицької, діяльність его знаменна й важна также з огляду на розвиток цілої України-Руси.

Був час коли в творах визначних поетичних талантів і взагалі в діяльності визначених людей бачено якби одні тільки прояви благодатної чи злої надприродної сили, незалежні від обставин життя й розвитку окружуючої суспільности. В погляді сїм є одна часть правди й з поглядом сим згоджували ся самі поети: ониж чули огонь в своїх грудях, чули одушевленє, що поривало їх до ідеалу, чули свою ріжницю й висність супроти окруженя. Але нині знаємо вже також, що й найкращий талант знидіє й загине марно, коли не найде потрібного простору, воздуха, корму, коли прийдєсь єму жити й розвиватись серед убийчих обставин. Тяжимо нині й се, що в кождім і найбільше прибитім і найменше розвитім живім чоловіці — тліє іскра божа, тліє до послідного его віддиху, скривають ся завдатки розуму й чутя: тим-же він чоловік. Але чи поет, чи иньший громадянин, може вповні розвись хочьби й при тяжких перепонах, а навіть дякуючи їм — тільки серед користного окруженя й пригідних обставин, а особливо — серед куль-

турної суспільности. Серед первісних людей були, певно, й сильні таланти, поетичні й інші, але не міг явитись ні готовий Софокль, ні Дант.

Серед культурної суспільности могучий талант розвиваєсь, кріпшає й творить. Він яснійше як другі бачить і відчуває ідеали суспільности, відчуває се, що она уважає гарним, добрим й розумним. І тільки длятого поет знаходить опісля й сам відгомін у сеї суспільности, раде або й по-невільне признанє й славу, навіть — коли сї ідеали лише небагато сходять ся з дійсним житєм. Користуючись культурним добутком родимої суспільности, піддаючись также виїшним впливам, подає поет в творах щораз нові добутки своєї духової праці й веде суспільність за собою, наперед. Та при всїм тїм і він сам — лише син і добуток сеї суспільности: онаб его інакше не зрозуміла й не признала. Він щасливійший або менше щасливий від співгромадян, але таки — невідрідне дитя своєї суспільности.

А як взагалї в житю тільки здоровий й повний жизненної сили організм приносить здоровї й надїйні добутки, так і в житю суспільнім тільки здорова й жизненна суспільність видає здоровї й сильні таланти, відроджує ся все на ново. Так же і відроджуєсь все на ново й ціла людскість і поступає все наперед до ідеалу, а в сїм чей для неї велике успокоєнє й відрада серед трудів і терпїнь болючих і хвиль безнадїї.

Ї в сїм успокоєнє й відрада й для нас. Здорова се суспільність, що видала таке сьвітле явище, як Маркіян. Бачить ся, що мимо всего не затративсь був у неї культурний доробок минувшини. А на розвитку думок у Маркіяна бачимо також, що суспільність наша вдержувала все й живу чутливість на впливи виїшні, від братів Словян і інших культурних народів.

Не первий то раз за Маркіяна та за наших часів прийшло ся галицкій Русї заняти визначне місце в історичнім житю України-Руси. Проф. Ягіч з притиском вказує на се (Четыре критико-палеографическіе статьи, Спб. 1884), що вже між найстаршими памятниками церковно-словянської літератури визначаєсь якби о сїбна літературна школа, „*ⲗⲉⲧⲏⲟⲩⲁ*“ кирильська — в супротивности до давнїйших памятників глагольских: школа ся визначаєсь самостійностю й рішучостю, она сьміло й рішучо, з ясною провідною гадкою зміняє первісний словянський переклад письма св., заміняє давні слова новими, поправляє без запинки що вважає за потрібне поправити або змінити, а що найцікавіше — перекладає майже без виемки все, що попередно задля нестачі сїлв осталоь ще не переложене (на пр. воздух — аер). Ягіч зове сю школу східною південно-словянською й думає, що она не ограничалась придунайскою Болгарією, але сягла на північ від Дунаю й Сави. Всї памятники сеї

школи відкривають ся в західних і південнозахідних землях Руси, а навіть є прямо писані тамже, на пр. в волинськiм Володимирі, а ні то показують виразні признаки наріччій сих руских земель. Наколи одна дорога, що нею йшли слов'янські книги на Русь, ішла з Царгороду, Чорним морем, Дніпром — до Києва, то друга ішла через Волощину, Семигород, Буковину, Галичину. Першу дорогу, каже Ягіч, можна назвати офіційальною. Нею прийшли хрестителі Аскольда й Дира, а опісля св. Володимира й „всеї Руси“, нею — христіанство яко державне богочестє Руси й грецка ортодоксія, нею — такі памятники як Остромирове євангеліє, мабуть Кормча книга I-ої редакції, й др. Другою дорогою йшли сі памятники, що не походили з звичайних офіційальних центрів церковно-слов'янської письменности, на пр. текст т. зв. Симонівської псалтири XIII. в., а мабуть і Євангеліє галицке 1144. р., ішли певно й ті численні апокрифічні твори, що їх в „товстих“ сільських збірниках бачив і з болестію згадує митроп. Киприян в другій половині XIV. в., ішли науки болгарської секти богумилів.

Ся друга дорога була здавна добре звісна: нею ходили ще римські легіони на Даків, нею слов'янські племена на Візантію, нею перший руский князь, що носив імя слов'янське, ще нехрещений Святослав, на Болгарів і Греків; нею ішов довго опісля важний сухий торговий шлях з Києва над Дунай і до Греції. Сею дорогою прийшло мабуть і перше христіанство на Русь, ще перед першим хрещенєм Руси за Аскольда й Дира (867: Нестор промовчує їх крещенє, мабуть длятого, бо тоді дістала Русь першого архієпископа від противника Фотія й схизми, св. Ігнатія). А що проповідь апостолів Слов'ян Кирила й Методія (від 863. р. в Моравії) сягала також поза Карпати, тож коли упала великоморавска держава й на колишній області сеї держави взяло перевагу богослуженє латинське, то богослуженє слов'янське й письменність слов'янська знайшли собі пристановиско не тільки в Болгарії, але й на сумежній Русі; якже інакше зрозуміти слова ерекційної буллі праского латинськ. архієпископства, виданої папою Іваном XIII. 967-ого р. (на Русі панував тоді нехрещений син св. Ольги, Святослав): „non secundum ritum aut sectam Bulgariae gentis vel Ruziae aut Slavonicae linguae“ — ? (Нестор і про апостолів Слов'ян згадує лише коротко й якби перадо, також мабуть длятого, що они зносились з Римом) Звешом, що лучилб' західно-південну Русь з Болгарією була Волощина, на довго сильно зсловянщена, з слов'янською мовою в уряді й церкві; ті звязи з Волощиною дуже давні й довго не переривались: болохівські князі признавали зверхню власть князів галицких, волоскі роди ріднились з рускими й польськими, рускі вельможі й гетьмани добивались волоского господарского стола, волоскі вельможі основували й винували

церкви й монастирі на Русі (волошка церква у Львові), митроп. Петро Могила походив з волоського господарського роду...

А коли на північній Русі, де найкраще вкорінилась офіційна грецька культура, взяло верх княже самовластє, то на галицькій Русі бачимо перевагу боярства: Галичани не радо корять ся Романовичам, потомкам Мономаха, — народний співець Митуса виступає против Данила, болохівські князі піддають ся радше Татарам. Против рішучої централізації — виступає тут змаганє до самоуправи, против самоводі княжої — самоволя боярска. Бачимо отже різниці не в одних тільки пам'ятниках письменства.

Правда, Галич згадуєсь в літописи багато пізнійше від матері руских городів Києва, а Львів повстає що-йно за Данила. Але правда й се, що по нападі Татар, коли Київ много й на довго стратив попереднього свого значіння, політичне й літературне житє південної Русі знаходить захист в князівстві галицько-волинськїм: тут продовжаєсь навіть літопись кївска. „Тогда бо“, каже тойже митроп. Кипріян, „бъше в своѣй чести і временч земля волинская, всяким обильством преимущи і славою, аще і нині по многих ратех“ (вв. XIII і XIV). Галицькі князі славились освітою й ученостю, як на про нещасний кн. Володимир Василькович, „философ велик“, і др.

Точний розелід пам'ятників історичних і літературних кинє згодом багато більше свѣтла на значінє галицької Русі в історії словянської й рускої культури, але вже на основі тих кількох даних, а особливо слів наочного свѣдка митроп. Кипріяна можемо сказати, що значінє се сягає давного часу.

Та прийшла по Києві черга й на Галич. З упадком державної самостійности упадає й тут письменне житє. Навіть літопись галицької Русі заховалась не на нашій землі, але десь на півночі, на Білій Русі, або ще дальше: в Костромі, Коломні. Затрапились грамоти княжі, ледви кілька їх, писаних по латині для чужинців, заховалось десь в архівах пруских або угореких. По містах осіли німецькі міщани, з многими привілеями; по селах польска й спольщена шляхта, а ні — то также чужі кольоністи. Король Ягайло зніє осібну галицьку митрополію; не маючи опори, а маючи переможних суперників в духовенстві латинськїм, попало наше духовенство в темноту й моральний упадок: адавалось, що з церквою упаде й послїдна народна інституція Русі. Кієвські митрополити перебувають в Москві або на Литві. Опроче панує між висшим духовенством симонія, тож дбає оно тільки о доходи, є невіже й розпустне; патріярхи не мають над ним власти, бо самі є невільниками Тур-

ків; а опроче були висші духовні чини рускої церкви в руках вельможів, що не дуже думали коритись кому небудь (Пелеш, Іст. Унії, I. 498 сс.). Давні суспільні верстви з часів княжих перемішались; хто не був прийнятий до гербів — сей не мав привилеїв і сходив що-раз низше. Положенє простого народа було що-раз гірше й зближалось до давного положеня невільника: під кінець XV-ого й з початком XVI. вв. видають сойми що-раз тяжші закони против селян, роблять їх підданими, прикріплюють до землі, обовязують (1520, 1521) до роботи для панів (Бобжинський, Іст. Польщі, II. 50 сс.). Як міг удержатись простий народ, коли навіть привилеюване, просьвічене міщанство не може вдержатись: міщан виключено (1505) від висших духовних достоїнств, 1538-ого р. заборонено їм посідати добра земські, утруднювано (на користь шляхти) торговлю, не допущано в суперечі привилеям до голосу на соймах. Нові тяжкі напади Татар нищили цівденну Русь в другій половині XV-ого і опісля аж трохи-не по кінець XVIII. в.; терпів від них тяжко Київ, що й без того став в сїм часі з князївского простим воевідским городом (1471).

Давне письменство упало; 1453-ого р. попав в руки Турків Царгород, а й без того були звязи Руси з упадаючим Царгородом вже від довшого часу слабі й без великого значія: тепер знаходять грецкі учені богате й корисне поле праці в західній Европі, при тамошних університетах. У нас не було кому й не було спромоги дбати про письменство і науку: письменна діяльність ограничаєсь рідким переписуванєм кількох давних памятників; так на пр. 1471-ого р. був переписуваний в печерській Лаврі Патерик. За приводом висших польских верстов, образованих на заграничних університетах: італіянських, французских, німецких, бере перевагу польска мова, навіть на Волощині (господар Івоня говорив з Свирговским і єго козаками по польски, 1574). Оден простий народ піддержував давні літературні переданя, переховував і розвивав давні поетичні мотиви, переповідав давні перекази й повісті, осьпівував татарске лихоліте й свою тяжку боротьбу против Татар та Турків — але все те зовсім майже незалежно від своїх сучасних письменних провідників. Друга половина в. XV-ого і початок XVI-ого — се майже зовсім мертва хвиля в історії нашої письменної літератури.

В тім часі упадку й застою появляють ся перші завязки нового письменства на Руси литовській: тут, по столітній перерві, почавши від Витовта, продовжаєсь і лігопись південної Руси. В сїм новім письменстві слідні вже західні впливи, німецкі, польскі, а посередно й иньші, слідні так на змінений і вже мішаний мові, як і на провідних гадках сего письменства. Русь литовска була в ліпшій положеню від Галича й Ки-

ева: тут були на пів рускі князі, тут перебували митрополити, тут були численні, можли, ще довшій час рускі — роди, такі як Острожских. Мимо уїї становила Литва по конець XV. в., а вчасти її опісля, осібно державу, з осібними князями її княжою радою. Тут було ближе до західної Європи, були безпосередні зносини з просвіченим міщанством Німеччини її прочої Європи. В Німеччині-ж тоді приготовлялась реформація, а скрізь в Європі процвітав гуманізм. Німець, міщанин Шваймпольт Фіюль друкує в Кракові 1491-ого р. — чей не для своєї приємности, а щоб відповісти нагличій потребі Русинів — словянські церковні книги, і покутує за се на інтервенцію краківського єпископа в тюрмі. Полочанин Франц Скорина, що був мабуть учеником університетів віттемберского її пражского її приятелем Лютра її Меляхтона, друкує в рр. 1517—1528 в Празі її Вильні переклад біблії її інші церковні книги для Русинів; біблію видає виразно „людем посполитим к доброму наученію, накладом Богдана Онькова сина, радци міста Виленського“. Як живі були звязи з Німеччиною можна судити на пр. з сего, що 1560-ого р. була переписана словянська псалтира в Штольцемберку, на передмістю Ідацька (Ягіч, назв. кн. 71), а таких і подібних сказівок знайдеться з часом без сумніву більше.

Численні по руских містах німецькі міщани, що своїм звичаєм жили в тїсних зносинах з своєю властивою вітчиною її не могли не брати живої участі в сучаснім великім духовім движеню Німеччини, не могли її не запомочи своїх руских братів міщан. Німецькі звязки товариські, закони (ордени) духовні її світські (на пр. рицарські, мійські цехи, звязки міст (почавши від Ганзи, що до неї належав Новгород), мійські школи, стали взором для наших братств і братських шкіл. А в міру як збільшалась перевага шляхти її упадали привилеї міст, ставались інтереси сих міщан щораз близші її спільніші з інтересами руских міщан і селян; як впевняє Самовидець, було в рядах козацких чимало міщан.

Але хоть перші слїди нового духового життя на Русі провадять нас на Литву, то скоро бачимо, що ті нові завязки кріпко вкоріняють ся її розвивають ся як раз на галицькій Русі. Якійсь час веде навіть Львів перед, по-часті побіч, по-часті яко переємник Вильна її Острога; львівське братство її єго школа стають взором для прочої Русі.

Поперед всего постарались львівські міщани о основанє осібногo руского єпископства у Львові, на місце знесеногo галицького собора (1539., грамотою короля Жигмонта I.). На львівське мійське братство звертають скоро увагу царгородські патріархи: надають єму провід між рускими братствами, потверджають і розширяють єго права (1586, 1588),

чиняють єго незалежним від власти єпископа і підчиняють прямо собі наданєм права Ставропігії (1593); опікують ся єго школою, що скоро стає славнозвісна, видає першу руско-грецку граматику (1591) й висилає своїх вихованців на учителів при иньших школах братських.

А до сєго братства належать не тільки можли рускі й волоскі маґнати, але й жебручі старці; належать Острожські, Сангушки, Вишневецькі, Заславські, Рожинські, Корнякти, Балабани, Могили, але належить і „посполитий народ росейський, убогія вдовици“. „Порядок“ братської школи наказує учителям учити й любити так синів богатих, як і убогих, і тих — що „по улицях їсти просять“*); а „порядок“ сей писаний в часі найбільшого вибуяня прав шляхти, коли єї духові провідники Єзуїти стають майже прямо по стороні єї своєволі против короля, учать, що церква є сторожем прав шляхти, що „золота воля“ а католицизм то одно й тоже, а в нових виданях проповідий Скарґи випускають сю, що ставила за взір католицку монархію з попанованєм власти (Бобжинський II, 179 с.). В порядку же школьнім львівського братства бачимо ті самі провідні гадки, що їх бачимо й у других тодішних визначних літературних діятелів південної Руси: Вишеньський горячо вступавсь за тими, що з одної мисочки борщ хлебчють і сами собі панове й слуги суть“, та й соли нераз не мають за що купити; Баранович відзивавсь в своїх польських стишках не тільки яко горячий руский патріот (*Narodzie dawny, ruski, i sławny, staraj o swobodzie staraj się o to. bardziej niż złoto — niech cię nikt nie bodzie...* В иньшим: *Łódź plynie na wodzie a Ukraina we krwi...*), але прямо перестерігав перед утиском простого народа (*Stoją chłopci za górą: szlachta gdy powiada: trzeba robić! im echo tylko bić się składa...* В иньшим: *Ukraincowi jeśli rzeczesz chłopie, na drugim wierszu to posłyszysz: chorę!*); иньший, не звисний з імени грамотій, закидав іменем Запорожців вельможним, що „вольность одеймують, короля не знають, ради не дбають, сами собі сеймують“... (Огоновский, Ист. Лит., I).

Так одже серед тяжких обставин, по тяжкім упадку, стала наша суспільність подвигатись. Майже на очах росте у нас в XVI. і XVII. вв. літературна діяльність, а галицка Русь займає в ній визначне місце, так добутками праці, як і гарними провідними гадками. Видно, що мимо упадку зуміла наша суспільність зберегти гарні переданя часів давних; при всіх заворушеннях і усобицах, при сильних сторонних впливах, не

* В ординарії браківської бурсп (основаної 1453 р. кард. Олесницьким) з р. 1640-ого видно виразне стремління утруднити припате убогим ученикам *ex civitatibus et plebeis*, та недопускаги зближеня освічених людей з верствою названою *faex plebis* („чернь“). Справедливо замічає на се рецензент: *discite moniti* (Kwałtarnik hi-tor., Lwów 1894, I. 114—5).

розбилась она ніколи цілком на ворожі суспільні верстви, все на ново єдналась і ставала до діла.

Вправді під кінець XVI. в. переносить ся осередок духового життя південної Русі знов до старинного Києва, братска школа у Львові підупадає. По раді переяславській (1654) відходить лівобережна Україна з Києвом до Росії, а се ослабляє звязь поодиноких земель південної Русі. Але мимо то держить ся братство львівське й дальше, удержує друкарню й школу, видає книжки церковні, богословські й для шкіл людових. Уніянти-Василіяни трудять ся пильно над історією рускої церкви (Кульчинський¹), для народа видають Народовіщання й Богогласник. Під сам кінець XVIII. в. виходять в Почаєві гарною народною мовою проповіді Добриловського. В першій четвертині нашого століття приготував учений Гарасевич літопись (Annales) рускої церкви, що скоро стала звісна — ще в рукописи — рускій молодезі у Львові й Відні й викликала щирий відзив жалю по смерті автора з уст Николи Устияновича („Не дивуй ся чужинонько, що ми плачем на весні... 1836). Гарасевич і Зубрицкий дуже добре лучать давню нашу руску богословску й історичну літературу з часами новими.

Так отже ніколи цілком не переривалась нитка, що нас лучила з минувиною; а минувшина ся сягає дуже давних часів й не могла же пройти без сліду. Бачимо се й на провідних гадках і діяльності Маркіяна Шашкевича. Ті гадки, що держались століттями серед суспільности, не могли не проявитись в чуткій душі сучасного поета. Читаючи щирі, теплі слова Маркіяна, пригадуємо собі також слова наших письменників часів попередних: слова пісні про похід Ігоря — про недолю й славу Русі; слова Мономаха про добро рускої землі; слова Паломника, що моливсь в сьвятій землі при гробі Спасителя „за князів руских і за всіх християн рускої землі“; слова сьвітлич духовних, що вступають ся за рабами й підданими, мирять князів, вступають ся за переслідованими (1097), не допускають „убиства“ (1101), заступають ся (як сьв. Теодосій) „за многими — перед судиями и князи“, й прямо кладуть собі за задачу вдержувати мир і любов: „Княже, ми єсми приставлени в рускої землі востягивати вас от кровопролитья“... Відзиви Вишенського, Барановича... і львівський „порядок шкільний“ наведені повисше. У Маркіяна — то саме щире тепле серце, ті самі відносини чи до справ народних, чи до родини, товаришів, прихожан, то саме високе розуміне свого післанництва.

Є у Маркіяна й та сама чутливість на гарні впливи вишні, що єї бачимо в кождім часі у нашім письменстві: він з залюбованєм знако-

мать ся з творами українських письменників, з творами відживаючих літератур словянських, і взагалі стараєсь по-змові получитьи гарні традиції домашні з найкращими провідними думками сучасних літератур західної Європи.

Бо чиж було в тих думках щось, що-б противилось традиціям домашним? Літератури західної Європи розвивались преці на тій самій основі, що й наша, чи за часів княжих, чи опісля, тільки що розвились свободнійше й богатше. Як до західної Європи, так і до нас прийшла література від Греків, з Візантії. Давний же погляд на „мертвоту“ византійської літератури тепер змінив ся: в Візантії була дуже богата література протонародна, з осібною народною мовою, а протонародну літературу годі уважати мертвою. А опроче: хтож то переховав нам — серед переселень народів — літературу клясичну, численні-численні твори грецких письменників, і хто навчив їх розуміти, як не византійські учені? Хто переніс знакомство грецких писателів клясичних до західної Європи? На яких же то вворах розвивались в західній Європі штуки, церковні й сьвітські, музика, живопись, будівництво, поезия? Деж витворилась нова форма поетична, ритм (на місце давного розміру) і рим? Звідки черпали середньовічні поети західної Європи свої теми? Дант опер ся на византійськім апокрифічнім творі (Видініє св. Павла; і у нас звісна була частина сего твору п. з. Хожденіє Богородиці по мукам), а Дант писав що-йно в сто літ по авторі Слова о полку Ігоревім. Тай чи завязки бодай одної поетичної теми західно-європейських літератур не змоглиб ми дошукатись в творах византійських та тісно з византійськими звязаних творах літератур Сходу? Лютра випередили византійські Аріяни (Готи), чеського Гуса — болгарські Богумили й тісно з ними получені полуденно-францускі Альбігензи. Навіть по упадку Царгороду є ще Греки якийсь час учителями західної Європи, а у нас на Русі ділають в XVI. в. — в Острові Грек Лукарис, у Львові Арсеній, на північній Русі Максим Грек (образований в Італії, знакомий з звісним домініканцем Савонаролею), і инші. Колиж в книжній Візантійщині й було що, що могло немило вражати, то не треба забувати, що західно-європейска схолястика й псевдоклясика зовсім не милїйші: впливи західні внесли в наше письменство XVI—XVII. вв. дивоглядну діалектику, неможливі, відражаючі макаронізми, завзяту полеміку — нераз про дрібниці — і т. и. Одного Славинецького з сего часу можнаб хіба поставити побіч таких письменників в періоду княжого, як св. Іларіон або Кирило Турівський. Опроче й ся немила схолястика, і псевдоклясика, як і опісля романтизм західної Європи — все се зросло в початках своїх также на основі византійській.

Так отже знакомлячись з літературами західно-європейськими не до-

відувався Шашкевич нічого такого, що противилось би різко поглядам, які здавна держались і серед нашої суспільности й літератури. Противно, література наша розвивалась все досить рівномірно й рівнобіжно з иньшими літературами Європи, так що форми, як і що до провідних гадок. Що більше: в поезії народній міг Шашкевич найти навіть артистичний вираз многих сих гадок, що зложені були в пишних творах літератур західної Європи.

Значінє Шашкевича лежить іменно в сїм, що він тісніше зісполнив переданя книжні питомого письменства й се, що зачер з літератур иньших, з поезією й живою мовою народа. Він перший у нас відозвався в письменстві чистою, живою народною мовою, а через се не тільки опрокинув раз на все границю, що ділила ще письменство від народа, але живим словом сильно порушив, оживив і потягнув за собою сучасних. Упали послідні пута, що спиняли се обідній розвиток письменства, воно могло розвиватись дальше на своїй природній, чисто-народній основі, стати в властивім значіню слова народним. Се одна єго заслуга.

Зриваючи книжні пута письменства ставав Шашкевич і сам свободнійший: він яснійше й повнійше відчуває се, що добре й красне, се що для иньших було все ще затемнене або сумнівне.

Але є в діяльності Маркіяна й слаба сторона, хоть не з єго вини. Єго освіта все таки не широка, він — хоть дуже ясно, сьвідомо й тепло відчуває се, що і як думати й робити треба — сам робить у всім ледви початок, початок цінний, але тільки початок. Причини сєго були так в обставинах загальних, як і личних: та може й ліпше що Маркіян терпів'богато! Ті що були щасливіші від него, неконечно були й ліпші: що-йно житєві терпіня надають переконаням повну ясність, силу й тривкість.

За те-ж з личних прикмет Маркіяна особливо важне й цінне видаєсь мені се, що все що думав — думав дуже щиро, просто й сердечно, а у всім що робив — поступав так само щиро й сердечно, давав себе цілого, і задля того — найшов живий відгомін в серцях сучасників, зрозуміне й признане, навіть у противників, і поклав через те основу для єдино-успішної громадської праці. Після Маркіяна лише оден Володимир Барвіньский хотів і умів так само щиро й горячо з'єдинити й загріти всїх, і був так само милий для всїх, бо бачили в нїм чоловіка щирого й живого. В сій щирости й простоті думок, думок — що може й хибні що до своєї сути, але на скрізь правдиві, добрі й ясні що до заміру й ціли, бачу другу велику заслугу Маркіяна, й єго схожість з Володимиром Барвіньским. Сї власне прикмети надають діяльності їх обох значінє, що сягає поза границі га-

лицької Руси; бо хоть на Україні народна мова скорше проникла в письменство, то для з'єднання народних сил до свідомої, спільної й справді народної праці де-в-чим менше зроблено як у нас.

Обох їх відала суспільність, як відала многих інших, нераз в часі, коли б їх ніхто був не надіяв ся. Видно, що ся суспільність, що о своїх силах сотки літ держалась і вдержала ся, найде собі дорогу і в будучині.

В. Коцовский.

